

Mariolein Sabarte Belacortu

Woord zoekt vertaler

Mariolein Sabarte Belacortu (1944) studeerde Spaanse Taal- en Letterkunde. In haar lange carrière vertaalde ze enkele Spaanse romans (Cela, Gopégui, Semprún, Marsé), maar vooral talloze romans van schrijvers uit Latijns-Amerika: Márquez, Arguedas, Cortázar, Borges, Vargas Llosa, Volpi, Arlt, Onetti, Arriaga, e.a. Voor Poetry International vertaalde ze dichters van diverse pluimage, met als hoogtepunt de poëzie van de Argentijn Roberto Juarroz. Ze maakte vele reizen naar Latijns-Amerika. In 1997 ontving zij de eerste Meulenhoff Vertalersprijs 'voor haar jarenlange inzet ten behoeve van de Latijns-Amerikaanse literatuur'. Voor haar hele vertaaloeuvre kreeg ze in 2010 de vertaalprijs van het Nederlands Letterenfonds. Ook is zij als docent verbonden aan de VertalersVakschool Amsterdam.

Woord zoekt vertaler

Het stond in grote, vette letters als kopje boven een stuk in de krant: **BELLIGERENT GESNUIF**.

Woord voelde grote woede in zich opstijgen, hoe kwamen ze erbij om hem te gebruiken in een Nederlandse context? Hij hoorde thuis in het Engels, ook in het Spaans was hij een gangbare term, hoewel anders geschreven: *beligerante*, zó uit het Latijn geërfd, *belligerans*, hij die oorlog voert.

Het werd Woord rood voor de ogen. Hij wilde dat de aarde zich opende en hem opslokte. Nee, het was beter ergens hulp in te roepen, maar waar moest hij naartoe? Als een bliksemflits kwam het antwoord: naar het Boekenbal! Daar zou hij natuurlijk wel een vertaler vinden die hem van zijn vermomming kon ontdoen. Maar helaas, waar Woord ook keek, geen vertaler te bekennen. De feestvierende schrijvers zeiden dat ze met woorden speelden, uitgevers dat ze woorden uitgaven, dames van de redactie dat ze woorden telden, boekhandelaren dat ze woorden verhandelden...

‘Wat is dit voor feest?’ snoof Woord. ‘Is de Nederlandse taal zo hardvochtig dat hij mijn redders niet eens uitnodigt? Ik wil verdorie in het Nederlands dansen!’ Teleurgesteld keerde Woord naar huis terug en ging in zijn bed liggen wachten op de metamorfose waardoor hij oorlogszuchtig zou worden.

Dit stukje had ik verzonnen naar aanleiding van een ware gebeurtenis. Een paar jaar geleden stond er, een of twee weken voor het boekenbal, een bericht in de NRC over de toon van de toespraken van enkele Latijns Amerikaanse presidenten die ergens bijeen waren. Ik heb het nooit naar de krant gestuurd. Ik was verbijsterd over dat woord, *belligerent*. Het staat in Van Dale – betekenis: oorlogvoerend – maar zouden de NRC-lezers het kennen? Ik vroeg me af waar de correspondent het vandaan had gehaald: had hij het uit het Spaans of uit het Engels overgeheveld? Je kunt dit eigenlijk geen vertaling noemen, het is eerder een verplaatsing van de ene taal in de andere. Maar wie gebruikt dit woord in het Nederlands? Krijgskundigen misschien? Misschien zou je het in een, voor deze gelegenheid speciaal door mij verzonnen, dichtregel kunnen gebruiken: *de belligerente agenten trekken hun agenda's*. Al die scherpe ge's liggen lekker in het gehoor, maar de vreemdheid van die ongebruikelijke term blijft bestaan. Toegegeven, in combinatie met ‘gesnuif’ ontstaat er ook een muzikaal effect, maar de vraag is of een journalist daarop wenst te worden betrapt. Het zou veel begrijpelijker en daarom doeltreffender zijn geweest als hij om de toon van die presidenten uit te drukken, had geschreven: ‘Oorlogszuchtig gesnuif’.

Een vertaler houdt er inderdaad rekening mee welk woord hij in welke context gebruikt, en die context kan veranderen van zin tot zin, het hele boek door. Een vertaler let dus niet alleen op de inhoudelijke betekenis van de woorden, maar ook op de muzikale: hoe klinkt een woord en hoe verhoudt het zich qua klank tot zijn buurwoord?

De belligerente agenten trekken hun agenda's: die regel klinkt, nee, schreeuwt bijna om aandacht. (Ik had hier eerst staan: trekt de aandacht. Dat heb ik veranderd in: schreeuwt om, omdat ik tweemaal 'trekken' vlak na elkaar lelijk vind. Vertaler blijft op haar quivive!)

Schreeuwt dus om aandacht vanwege de klank. Niet alleen de ge's in dit zinnetje, maar ook de korte e's in bijna alle woorden maken dat deze regel opvallend klinkt. En dat is waar de auteur, dichter of prozaschrijver, op uit is, opvallen, de aandacht trekken zodat de lezer geprikkeld wordt, geniet van de taal, en blijft doorlezen. Dat die agenten hun agenda's trekken en niet hun revolvers, is een element van vervreemding dat op het conto van ondergetekende komt.

Als me zou worden gevraagd deze regel in het Spaans te vertalen, heb ik geluk: *los belligerantes agentes sacan sus agendas*. Vrijwel alle klanken uit het Nederlands kunnen zó worden overgeheveld naar het Spaans, met uitzondering van 'sacar', wat 'tevoorschijn halen' betekent en de gangbare term in het Spaans is voor je pistool trekken. Een 'agente' is in het Spaans 'handelende persoon' en niet in de eerste plaats een politieagent, maar het kan wel als zodanig gebruikt worden en moet hier dan ook gebruikt worden.

In dit geval kun je zeggen dat de relatie tussen de ene taal en de andere een intieme is, vrijwel ideaal, dichterbij kun je als vertaler niet komen.

Dat er ook momenten van grote afstand zijn, is zonneklaar.

Voorbeeld: *Ordena su melena frente al cristal*. Dit is een deel van een regel uit een gedicht van de dichter Rodolfo Häsler. Wat er staat is: zij brengt haar lange haar in orde voor de spiegel. Ordena su melena, hier zit het probleem: beide woorden hebben evenveel lettergrepen en rijmen. Het zijn eigenlijk heel gewone woorden waaruit je kunt afleiden dat iemand haar hand of een kam door haar lange haar haalt en bezig is het te fatsoeneren. Maar hoe doen we dat in het Nederlands? Om te beginnen hebben we geen neutrale uitdrukking bestaande uit één woord voor 'lang haar'. Haardos verwijst meer naar de dikte van het haar, zoals ook bos, in bos haar. Het gaat nooit specifiek over de lengte van het haar. In het Nederlands zijn we bovendien gezegend met de ramp dat 'haar' haar heet en 'haar haar' ook wel door 'heur haar' wordt vertaald, brrr! 'Haar lokken' klinkt me te ouderwets, en voor het rijm helpt de term ons in dit geval toch ook niet.

Kijkend naar de klank: de a's in 'haar' zijn lang en daarom is het ook geen goede oplossing om hier 'zij kamt haar lange haar' te schrijven, omdat kamt en haar geen echt binnenrijm oplevert. De vertaler moet hier wel verliezen van de auteur en zal geen rijm- of klankovereenkomst bereiken: zij fatsoeneert haar lange haar voor de spiegel.

Zo is het dagelijkse leven van een vertaler: van de ene taal in de andere gaan, echt erin gaan, en dan weer terug, van de andere taal in de ene, om te kijken hoe de relatie tussen een en ander is. Want die relatie is er natuurlijk en het is een intieme ook.

Ik heb altijd de stelling verdedigd, van het begin van mijn vertalersleven af aan, dat ik een boek uit het Spaans zou kunnen vertalen als ik het begreep, als ik begreep wat die auteur uit dat vreemde land in zijn boek vertelde. Het heeft

misschien met mijn achtergrond te maken, ik ben een mesties van Nederlandse met Spanjaard, tegenwoordig niets bijzonders meer aangezien de halve wereld is gemengd met de andere helft. Waarschijnlijk krijg je daardoor toch een speciaal gevoel voor die andere wereld, waar ik heel graag verkeer, al kom ik net zo graag terug om in het Nederlands te bestaan. De uitdrukking 'ik ben er vol van' zou ik misschien heel letterlijk moeten nemen wat betreft die wereld. Als ik mensen Spaans hoor spreken, of het in Spanje is of in Zuid Amerika, als ik bepaalde muziek hoor, salsa, vallenato, tango, cumbia, noem maar op, begint er van binnen meteen iets te bewegen, kan ik niet stil blijven zitten. Of dit verschijnsel zich bij alle vertalers voordoet, weet ik niet. Maar voor mij komt die intieme relatie met een auteur hieruit voort, al is het altijd alleen in de geest.

De een vindt dat vertalers als uitvoerende musici zijn, de ander dat ze schrijvers zijn, de volgende dat ze 'het vreemde' moeten laten prevaleren... Voor mij is vertalen als het dansen van de Argentijnse tango, een van de moeilijkste dansen ter wereld. De vertaler, man of vrouw, moet zich toevertrouwen aan de armen van zijn danspartner, de auteur, die hem door de ingewikkelde muziek leidt die zijn boek is: een en al versnellingen, vertragingen, voeten- en benenwerk, hoofd- en armbewegingen, draaiingen... Elke fout of misstap wordt opgemerkt en moet worden gecorrigeerd, de vertaler zal er zijn leven lang aan blijven werken. Alleen door zich te laten leiden, door die intieme twee-eenheid die er dan ontstaat, kan het werk beginnen.